

Ahmet TANYILDIZ*

FUZÛLÎ'NİN HADİKATU'S-SU'ADÂSİ ÜZERİNE NOTLAR*

Özet: Türk edebiyatının en kudretli şairlerinden sayılan Fuzûlî'nin telif ettiği *Hadîkatu's-Su'adâ*, yine şaire ait *Dîvân* ve *Leylâ vü Mecnûn* kadar meşhur olmuş bir eserdir. İslâm tarihinde önemli bir yeri olan Kerbelâ hâdisesi ve Hz. Hüseyin'in şehâdeti merkeze alınarak şekillendirilen bu eser, edebiyat tarihimizdeki maktel geleneğinin en mükemmel örneği olarak kabul görmüştür. Bu makalede öncelikle söz konusu eserin muhtevasına temas edilmiş, ardından üslûp özellikleri örnekler üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Hadîkatu's-Su'adâ, Üslûp.

ABOUT THE WORDING OF FUZULI'S HADİKATU'S-SU'ADÂ

Abstract: *Hadîkatu's-Su'adâ* written by Fuzûlî who is counted as one of the most mighty poets of Turkish literature is a famous work as much as Fuzûlî's *Dîvân* and *Leylâ vü Mecnûn*. This literal work that has been shaped with reference to Karbala that is important in Islamic history and martyrdom of Hz. Hüseyin is approved as the most perfect sample of *maktel* [murder story] custom in literature history. In this article, content of the mentioned work has been researched first of all and then features of wording has been tried to evaluate by samples.

Key Words: Fuzûlî, Hadîkatu's-Su'adâ, Wording.

GİRİŞ

Fuzûlî'nin (ö.1556) önemli eserleri arasında yer alan *Hadîkatu's-Su'adâ*, yaygın kanaatin aksine sadece Kerbelâ hâdisesini konu almaz. Eserin yarısına yakın kısmını kimi peygamberlerin ve âl-i beytin yaşadığı olaylar oluşturur. Bununla beraber tam künyesi *Maktel-nâme-yi İmâm Huseyn el-müsemma bihi Hadîkatu's-Su'adâ radyallâhu anhum* olan eser adından da çıkarılacağı gibi konunun merkezi Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi olayıdır. Maktel-i Hüseyin bölümünden önceki tüm kısımlar, anlatılacak olan konuya bir nevi hazırlıktır. Zira anlatılan tüm hikâyeler bir vesile ile Kerbelâ olayına

* Doç. Dr.; Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi; ahmettanyildiz@gmail.com

* Bu yazı, 4-5 Mayıs 2009 tarihlerinde Kayseri'de düzenlenen "IV. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu Hatırasına)"nda sunulmuş olan "Hadîkatu's-Su'adânın Üslûbu Üzerine" başlıklı tebliğin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş şeklidir.

bağlanmaktadır. Dramatik düzen her bölümde biraz daha yükseltilerek Kerbelâ'da yaşanan olaylar ile doruğa çıkmaktadır.

Metin günümüz Türkçesine aktarılmış sayfa düzenine göre 488 sayfadır (Güngör 1987). Eserin 237. sayfasından itibaren Hz. Hüseyin'in hikâyesi anlatılmaya başlanır. Eser mukaddime, on bâb ve hâtime kısımlarından oluşur.¹

Mukaddime kısmına bir dua ile başlayan Fuzûlî, Hak yolunda sıkıntı çeken enbiyâ, sahabe ve evliyânın durumunu belirten bilgiler verdikten sonra Kerbelâ olayına ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesine temas eder. Daha sonra eserin yazılış sebebi ve içeriği hakkında kısa bilgiler verir ve manzûm bir dua ile mukaddime kısmını bitirir (s. 9-18). **Birinci bâb** Âdem, Nûh, İbrahim, Yakûb, Musa, İsa, Eyüp, Zekeriya ve Yahya Peygamberlerin hayatlarından bazı kesitler içerir. Hz. İbrahim'in anlatıldığı bölümde Hz. İsmail'e, Hz. Yakûb'un anlatıldığı bölümde Hz. Yûsuf'a yer verilir (s. 19-81). **İkinci bâb**da Hz. Peygamber'in Kureys'ten çektiği belalar, Ubeyde'nin, Hz. Hamza'nın ve Cafer-i Tayyâr'ın şehit edilişi alt bölümler halinde aktarılır (s. 83-109). **Üçüncü bâb**da Hz. Peygamber'in son demlerinde yaşadıkları, yakınlarının durumu ve vefat edilişi anlatılır (s. 111-137). **Dördüncü bâb**da Hz. Fâtıma'nın kısa hayat hikâyesi anlatılıp son dönemleri ve vefatı konu edilir (s. 139-175). **Beşinci bâb**da Hz. Alî'nin kişiliğine ve kahramanlığına dair bilgilerden sonra hilâfeti döneminde başından geçen kimi hâdiseler ve hayatının son demleri anlatılır. Bu kısımda İbn Mülcem'le olan konuşmaları dikkat çekicidir. Daha sonra ise şehit edilmesi, cenaze namazı ve defnedilmesi anlatılır (s. 177-215). **Altıncı bâb**da Hz. Hasan'ın hayat hikâyesine ait kimi kesitler verildikten sonra şehit edilişi anlatılır (s. 217-236). **Yedinci bâb**, Hz. Hüseyin'in doğrudan anlatılmaya başladığı bölümdür. Bu bölümde Medine'de bulunan Hz. Hüseyin'in Mekke'ye gidişi aktarılır (s. 237-269). **Sekizinci bâb**da Hz. Hüseyin'in akrabası ve Kûfe yönetimine talip olan Müslim-i Akîl ve oğullarının şehit edilişi konu edilir (s. 271-301). **Dokuzuncu bâb**da Hz. Hüseyin'in Mekke'den Kerbelâ'ya gidişi anlatılır. Bu seyahatin öncesi ve yolculuk sırasında yaşananlar ayrıntılı bir biçimde gözler önüne serilir (s. 303-341). **Onuncu bâb**da Hz. Hüseyin ve ordusunun Kerbelâ'da Yezîd'in askerleri ile girdiği muharebeye yer verilir. İki fasıl olan bu bölümde ilk olarak Hz. Hüseyin'in ordusunda yer alan Hurr ve bazı müminlerin şehit edilişi konu edilir (s. 343-394). İkinci fasılda ise Hz. Hüseyin ve ehl-i beytin şehit edilişi anlatıldıktan sonra hastalığı sebebiyle öldürülmekten vazgeçilen İmam Zeynelâbidîn'in Hz. Hüseyin'in matemini tuttuğu bir şiire yer verilir (s. 395-432). **Hâtime** kısmında ehl-i beytin geri kalanlarının Kerbelâ'dan Şam'a gittiği anlatıldıktan sonra (s. 433-480) manzûm bir Hz. Hüseyin mersiyesine yer verilir (s. 480-482). Daha sonra ehl-i

¹ Eserin içeriği ile ilgili bilgiler için ayrıca bk. Güngör 1987: XXIX-LIII; İpekten 2007: 54-56; Mazioğlu 1997: 47-48; Mazioğlu 2002: 34-35.

beytten diğer imamların tevellüdünden söz edilir (s. 483-485). Eserin son kısmında ise bir münâcât bulunur (s. 486-489).

1. MENSUR KISIMLAR

a. Anlatım Biçimi: Eserin karakteristik anlatım biçimi şu şekildedir: Bir durum, nesne veya kişinin tasvir edileceği kısımda, anlatım uzun cümleler ve terkiplerle kurulur. Tasvire dayalı anlatımlarda mana giriftleşmeye başlar. Bu durum özellikle bölümlerin mukaddime kısımlarında belirgindir. Örneğin Hz. Peygamber'in vefatının anlatıldığı mukaddime kısmında cümleler bu şekildedir:

“Ne bârgâh-ı haşmetdür ki tâk u revâkı târem-i a'lâya yitdükde seyl-i fenâdan tezelzül bulup vîrân olmadı ve ne nakş-ı kârgâh-ı rıf'atdur ki zînet ü zîbi derece-yi kemâl hâsıl itdükde bâzîçe-yi lu'bet-bâz-ı dehrden sûret-i tagayyür bulmadı.” (s. 112)

Hız. Fatıma'nın vefatının anlatılacağı bölümde anlatım terkipli ve uzun cümlelerle kurulmuştur:

“Perdedâr-ı harem-sarây-ı kudret ebkâr-ı âlem-i ervâha ruhsat-ı tezvîc-i ta'ayyünât-ı işbâ' virdükde hilye-yi isti'dâd-ı âlâmla müzeyyen kılmadın halvetgâh-ı hafâdan mınassa-yı zuhûra çıkamaz ve meşşâta-yı nihân-hâne-yi hikmet muhadderât-ı nüfûsun dest-i ta'allukların dâmen-i ıkd-ı ebdâna yitürdükde halel-i istihkâk-ı sekâmla zînet virmedin cülûs-ı mesned-i şühûda ruhsat virmez” (s. 139)

Hareketin esas olduğu konuşma, mücadele ve olay anlatımlarında ise ifadeler daha açık, cümleler nispeten kısadır. Abdullâh-ı Mübârek ile Hız. Hüseyin'in torunlarından Ali'nin konuşma bölümleri bu şekildedir:

“İstikbâl idüp selâm virdüm cevâb virdi didüm kimsen didi Hak bendesi didüm kandan gelirsene didi Hakdan gelürem didüm kanda gidersen didi Hakka giderem didüm bu sahrâda ne taleb idersen didi Hak rızâsın didüm tûşe-yi râhun nedür didi takvâdur...” (s. 273)

Abdullâh bin Mesud'un Hız. Peygamber'in son demlerinde onunla konuştuğu bölümdeki anlatım da bu şekildedir:

Ben ol vakt hâzır idüm nabzına el basdukda harâretlerin gâyetde ziyâde görüp eyitdüm yâ Resûlallâh bu ne aceb teb-i muhrıkdur buyurdu ki her kimün marazı mikdârıncadur didüm yâ Resûlallâh bu derde devâ nedür didi ol ma'bûd hakkıçün ki benüm nefsum anun kabza-yı kudretindedür ki hiç kimesneye maraz târî olmaz ki günâhları anunla tökilmez...” (s. 122)

b. Tasvir: Fuzûlî, şairlik kudretinin de etkisiyle hikâye anlatımı içerisinde kimi zaman dikkat çekici tasvirler yapar. Örneğin Hz. İbrahim'in İsmail'i kurban etmesine yol açan olayı anlatırken küçük İsmail'in tasviri herhangi bir şiir güzelinden farksızdır:

“Hazret-i İbrâhîm nazar-ı iltifâtla ol âftâb-ı âlem-tâbun safha-yı ruhsârın mutâla'a kıldukda silsile-yi gîsû-yı müşg-bârından her ser-i mû bir reg-i cânına peyvend ve şa'sa'a-yı cemâl-i pür-nûrından her rişte-yi şu'â' bir uzvına bend olup lezzet-i dîdârında mahv oldu ve temâşâ-yı ruhsârında vücûdın sarf kıldı

. --- / . --- / . --- / . ---

Te'âlallâh bu ne ruhsâr-ı mergûb-ı dil-ârâdur

Ki dil derkinde âciz cân temâşâsında şeydâdur” (s. 36)

Hz. Hüseyin'in Mekke'den Kûfe'ye gidişini anlattığı bölümde yola çıkış zamanı şöyle tasvir edilir:

“Bir subh-dem ki şâh-ı encüm hâşiye-yi sebzâr-ı sipîhr-i lâciverd-fâma hayme-yi zerrîn-tınâb tikdi ve ferrâş-ı subh-ı sâdik revzene-yi şebistân-ı zulmete perde-yi zer-nigâr çekdi” (s. 310)

“Ale's-sabâh ki tîg-ı şa'sa'a-yı husrev-i hâver râbîta-yı nûrdan zulmet silsilesin kat' itdi ve sipâh-ı Rûm u Habeş biribirinden ayrıldı” (s. 311-312)

Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin önceden anlaştıkları üzere gece vakti gizlice uzaklaşırken gökyüzünün ve ayın durumunu şöyle yansıtır:

“Ol gice arûs-ı âlem şühedâ için ta'ziyet isti'dâdında olup gîsû-yı müşgbârında ruhsârın nihân itmiş idi.” (s. 323)

c. Seci: Klâsik mensûr metinlerde anlatımın sanat açısından doruğa çıktığı kısımlar secili bölümlerdir. Bu eserde de anlatımın akıcılığını sağlayan ve şiire yakınlaştıran seci örnekleri çoktur. Örneğin Hz. Hasan'ın dilinden annesi Hz. Fâtıma, babası Hz. Ali ve dedesi Hz. Peygamber'in tasvirleri de secili cümlelerle şu şekilde ifade edilir:

“Vâlidem saffet-i hânedân-ı risâlet ve kıdve-yi dûdmân-ı nübüvvet sade-i saffet ü ismet gur-re-yi çihre-yi ilm ü hikmet nokta-yı dâyire-yi menâkîb u mefâhîr lem'a-yı nâsiye-yi mehâmid ü me'âsir mâder-i sâdât-ı mecm'a-ı sa'âdât şem'-i arsa-yı arasât Betûl-i Azrâ ya'nî Fâtıma-yı Zehrâ” (s. 144)

“Vâlidüm şîr-i Yezdân şâh-ı merdân muhaddid-i cihât-ı mekârim muhteri'-i kavânin-i merâhim musalliyü'l-kibleteyn kurratu'l-ayn-ı seyyidü's-sekaleyn re'îsü'l-evliyâ enîsü'l-enbiyâ ya'nî Aliyy-i Murtaza” (s. 144)

“Ceddüm gevher-i hızâne-yi Halîl semere-yi şecere-yi İsmâ'îl nûr-ı kandîl-i ta'zîm ü tebcîl habîb-i Melik-i Celîl (...) menzil-i Furkân vâzîh-ı îmân resûl-i sekaleyn mahrem-i harîm-i kâbe kavseyn cedd-i sıbteyn server-i enbiyâ ya'nî Muhammed Mustafâ” (s. 144)

Hz. Peygamber'in tasvir edildiği aşağıdaki cümlelerde de secili anlatım vardır:

“Şemse-yi eyvân-ı risâlet ve dîbâce-yi dîvân-ı nübüvvet mütemekkin-i mesned-i râhat olup deryâ-yı iltifâtının bir kenârında gevher-i ma'den-i vefâ Hasan-ı müctebâ ve bir kenârında serv-i cûybâr-ı sehâ Hüseyin bin Aliyy-i Murtazâ karâr dutup gâh ol gevher nezzâresinden dîdeye nûr virürdi ve gâh bu servün müşâhedesinden sîneye sürûr yetürürdi” (s. 44)

d. Anlatım Dili: Yazar özellikle kişileri konuşturduğu kısımlarda dil ayrımına gitmez. Anlatım Türkçe devam ederken birden Arapçaya döner.

Uhud harbinde Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin konuştuğu aşağıdaki örnekte böyle bir anlatım vardır:

“Leşker-i İslâm hezîmet idüp Hazret-i Resûli tenhâ bırakdukda ol Hazret Alîden gayrı hıdmetinde görmeyüp eyitdi yâ Alî sen nişe sâyir-i cemâ'ate mülhak olmadun Hazret-i Murtazâ Alî eyitdi ki **inne lî bike üsvetün**²

--- / --- / --- / ---

Bir bendeem ki rûz-ı ezelden mutî' olup
Tavk-ı vefâ-yı ahdüne çekmiş kazâ beni
Nakd-ı hayâtum eylemişem nezr-i tâ'atün
Hâşâ ki senden eyleye devrân cüdâ beni (s. 97)

Yazar ayet, hadis ve kelâm-ı kibârlarda kimi zaman sadece metni verir kimi zaman da metinle beraber tercümesini de verir.

Hz. Peygamber'in veda haccı esnasında ümmetine seslenmesinin anlatıldığı bölümde kimi ibareler tercüme edilmeden olduğu gibi verilmiş, kimi ibareler sadece Türkçe söylenmiş, kimi ibareler de Arapçası söylendikten sonra yazar tarafından tercüme edilmiştir:

“Ey kavm arsa-yı kıyâmet **yevme yenfa'u's-sâdikîne sîdkuhum**³ karârgâhıdır ve kâzî-yı rûz-ı cezâ **yevme lâyenfa'u mâlun ve lâbenûn**⁴ güvâhıdır eger ol günde sizden su'âl olinsa ki Muhammed nice sülûk itdi cevâbunuz nedür (...) sahâbeye müteveccih olup

² Sen bana bir örneksin.

³ “Sadık olanlara doğru sözlerinin fayda vereceği gün.”

⁴ “Evlat ve malın fayda vermeyeceği gün.”

buyurdu ki **elestü bi'l-mü'minîne evlâ minenfüsihim** ya'nî **mü'minlere degül miyem nefslerinden evlâ** huzzâr-ı meclis ittifâkla tasdîk virüp eyitdiler **ne'am yâ Resûlallâh** pes Hazret-i Murtazânun elinden dutup eyitdi **men küntü mevlâhu fehâzâ Aliyyun mevlâhu** ya'nî her kimün ben mevlâsı idüm Alî anun mevlâsıdur **Allâhumme âdi men âdâhu** ya'nî İlâhî anun adâvet kılana adâvet kıl **ve vâli men vâlâhu** ya'nî anunla dost olana dostluk it **va'hzil men hazelehu** ve anı hâr dutanı hâr dut **va'nsır men nasarahu** ve ana nusret virene nusret vir" (s. 116-117)

e. Okuyucuya Hitap: Yazar anlattığı kıssadan sonra okuyucuyu muhatap olarak sonuç mahiyetinde nasihatlerde bulunur.

"Te'emmül idün ey ashâb-ı fitnat ve erbâb-ı firâset..." (s. 42)

"Ey azîz te'emmül kıl ve nazar it gör ki..." (s. 146)

"Ey azîzler mülâhaza kılun ki..." (s. 104)

"Fîlvâki' eger nazar-ı te'emmül kılsan..." (s. 175)

f. Dayanaklar: Fuzûlî, kişiliklere ait kıssalar anlatacağı zaman umumiyetle kaynak zikreder. Peygamberler, Hz. Peygamber ve âli söz konusu olunca kaynak kişi veya eserin belirtilmesinde dikkat çekici bir titizlik görülür.

"Kenzü'l-Garâyibde mestûrdur Ebû Ca'fer isnâdıyla ki..." (s. 89)

"Muhammed-i İshâkdan nakldur ki..." (90)

"Şevâhidü'n-Nübüvvede İmâm Mustagfirî isnâdıyla mestûrdur ki..." (s. 188)

"Sünen-i Tirmizîde mezkûrdur İbn Abbâsdan ki..." (s. 221)

"Kitâb-ı Rabî'u'l-Ebrârda Bahterî mestûr itmiş ki..." (s. 436)

"Şevâhidü'n-Nübüvvede mestûrdur ki..." (s. 245)

Kimi zaman da kaynağın ismi zikredilmeden genel bir ifadeyle konu özetlenir:

"Ba'zı tefâsîrde mestûrdur ki..." (s. 87)

"Ve bu dahı bir rivâyetdür ki..." (s. 412)

g. Ara Hikâyeler: Bir hikâye veya konu anlatılırken anlatım kesilip bahsedilen konuya uygun içerikte kıyas veya benzerlik ilgisiyle birtakım hikâyecikler anlatılır.

Hz. Yûsuf hikâyesi anlatılırken Hz. Hüseyin'e ait başka bir hikâyeye geçilir. Yûsuf kuyuya atılacağı zaman kardeşi Yahûdâ, bir vasiyeti olup olmadığını sorar. O da, eve döndükten sonra 'her ne vakit bir cemiyet oluşturursanız benim bu perişan hâlimi asla unutmayın ve babamıza vardığımız zaman sakın ola ki onu üzmeysin', diye vasiyet eder. Hikâyenin bu

kısımında yazar, konuyla ilgili olarak Hz. Hüseyin'den bir örnek verir ve anlatıma kaldığı yerden devam eder:

“Allâh Allâh ne münâsibdür bu vasiyyet ana ki Hazret-i Sultân-ı Kerbelâ İmâm Zeyne'l-âbidîne vasiyyet kıldı ki ey ferzend-i dil-bend selâmumu sulahâ-yı ümmete yitür ve iltimâs it ki her vaktde bir mazlûm ve bir garîb müşâhede kıldukça benüm garîbligüm ve mazlûmligüm yâd ideler“ (s. 57)

Anlatıcı Hz. Hamza'nın ardından yas tutacak kimsesi olmadığı ve diğer şehit ailelerinin toplanıp onun evinde yas tuttuğu kısmı işlerken anlattığı konuya ek olarak ölüm meleği ile bir peygamber arasında geçtiği rivayet edilen başka bir hikâyeciğe de yer verir. Bu hikâyecik ölüm meleğine acıma duygusu verilmediği, ancak garip ve yetimlerin durumuna acıdığı ile ilgilidir. (s. 104)

Yazar Müslim-i Akîl'in şehit edilişi bölümünde de bu anlatım tarzına başvurarak bir hikâyecik anlatır:

“Bir gün bir azîz bir bîmâr dervîşün iyâdetine varup ve anı envâ'-ı beliyyâta giriftâr görüp telsiye tarîkiyla eyitdi ey dervîş âşık ma'sûkun cefâlarına sabr itmese da'vâ-yı muhabbetde sâdık degül dervîş eyitdi ey azîz galat didün âşık ma'sûkun belâlarından zevk bulmasa âşık degül“ (s. 272)⁵

h. Kerbelâ Hadisesi ile Peygamber Kıssaları Arasında Bağlantılar Kurması: İçeriğin bütünlüğü açısından peygamberlere dair anlatılan kıssalar, ilgili yerlerde Kerbelâ olayı ile karşılaştırılır veya birlikte değerlendirilir. Örneğin yazar, Hz. İbrahim'in ateşe atılması hadisesini anlattıktan sonra okuyucuya seslenerek bu olayda yaşananlarla Kerbelâ'da yaşananların benzerlik arz ettiğini söyler. Zira Hz. İbrahim ateşe atılırken kimseden yardım talep etmediği gibi Hz. Hüseyin de Kerbelâ musibeti zamanında cin ve meleklerin yardımlarını talep etmemiştir. Ayrıca Hz. İbrahim gördüğü rüya üzerine oğlunu kurban etmeye niyetlendiği gibi Hz. Hüseyin de gördüğü rüya üzerine tuttuğu muharebede birçok yakını kaybetmekten çekinmemiştir. Hz. İsmail canını Hak yoluna vermeye azmettiği gibi Hz. Hüseyin de O'nun yoluna şehit olmuştur (s. 42-43).

Bir başka örnek de Hz. Nuh'un gemisi ile Kerbelâ meydanının karşılaştırılmasıdır. Nuh'un gemisi, yeryüzünün su ile istila edildiği zamanda nasıl biricik kurtuluş mercii olmuş ise Kerbelâ sahrasında belâ tufanı koptuğu

⁵ Benzer örnekler için bk. Güngör 1987: 68-69.

zaman ehl-i beyte dâhil olan her kişi günah belasından necat bulmuştur (s. 32).⁶

3. MANZÛM KISIMLAR ⁷

a. Özetleme: Mensûr kısım devam ederken anlatılan konu, özet mahiyetinde şiir parçacıklarıyla desteklenir. Örneğin;

Hız. Hüseyin ile birlikte olup mücadele etmeyi reddeden Abdullah bin Hurrûn'un durumu anlatıldıktan sonra konuyu özetleyen bir dörtlüğe yer verilir:

. - - - / . - - - / . - -
Zihî nâdân ki şâh-ı mülk-i îmân
Ana arz ide teşrîf-i şehâdet
Tevehhüm eyleyüp tîg-ı belâdan
Özinden eyleye selb-i sa'âdet (s. 316)

Cebrâîl'den Hasan ve Hüseyin'in şehit edileceği haberini alan Hz. Peygamber son derece üzüntülü bir hâlde iken kendisini teselli etmek maksadıyla Yûsuf Sûresi nâzil olur.

"Hazret-i Resûl kendüsin bu belâya mahsûs tasavvur kılup bu cefâdan müte'ellim oldukda Cebrâ'îl ol Hazretün tesellî-yi hâtıryıçün Yûsuf Sûresin nâzil itdi ki nahnu nakussu aleyke ahsene'l-kasasi

. - - / . - - - / . - - - / . - -
"Musîbet-i Hasan u mihnet-i Huseyn-i şehîd
Demî ki oldı gam-efzâ-yı tab'-ı pâk-ı Resûl
Tesellî-yi dil-i pâk-ı Resûl içün Hakdan
Beyân-ı kıssa-yı Ya'kûb u Yûsuf itdi nüzûl" (s. 45)

b. Konunun Devamı Olarak Kullanılan Şiirler: Konuda anlatım kesilmeden mensûr metin manzûm anlatımla devam eder. Bu anlatım tarzı daha ziyade mesnevi nazım şekliyledir. Aşağıda bu husus ayrıca değerlendirileceği için farklı nazım şekliyle söylenen şiirlerden örnekler vermek yerinde olacaktır.

⁶ Benzer örnekler için bk. Güngör 1987: 51, 60, 74.

⁷ Bu çalışmanın bitirilme aşamasında Ataemi Mirzayev tarafından hazırlanan "Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Süedâ Adlı Eserindeki Manzum Kısımlar Üzerine" adlı bir makalesi yayımlandı [Turkish Studies and History of Turkish or Turkic International Periodical For the Languages, Literature Volume 4/7 Fall 2009, s. 438-447]. Bu değerli çalışmada; Fuzûlî'nin Hadîkatu's-Su'adâ'da yer verdiği şiirlerin bir kısmının Hüseyin Vâiz Kâşifî'nin Ravzatu's-Şühedâ'sından bazen aynen, bazen kısmen, bazen de nazîre yoluyla alındığı meselesi değerlendirilmiştir. Bu sebeple Mirzayev tarafından değerlendirilen hususlara bu çalışmada yer verilmedi.

Kerbelâ olayı gerçekleştiikten sonra yüz bin meleğin intikam almak için semâdan indiğini, ama ruhsat verilmediği için yas tutmakla meşgul olduğu belirtildikten sonra konu bir şiir ile devam ettirilir:

“Hâlâ ravza-yı mübârek üzerinde mûy-ı julîde ve rûy-ı hırâşîde ile a'zâsına meşgûldurlar

-. - - / -. - - / -. - - / -. - -

“Kerbelâ deşinde şâh-ı Kerbelânun hâline

İttifâk-ı âm olup mecmû'-ı âlem ağladı

Pâye-yi arş-ı mu'allâda töküp Cibrîl eşk

Ravza-yı Rıdvânda rûh-ı Nûh u Âdem ağladı” (s. 105)⁸

c. Manzum Söyleşmeler: Mensûr anlatım içinde eserdeki kişiler nazmen de konuşturulur. Örneğin Müslim-i Akîl şehit edildikten sonra, oğullarını da aramaya koyulduklarında Şüreyh Kadı ile bu oğulların konuşmaları manzûmdur:

“Şehzâdeler ol hâlete mütehayyir kalup sebeb su'âl itdükte eyitdi ey ma'sûmlar ve mazlûmlar

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -

“Belâ seyli sebât u sabr bünyâdın harâb itdi

Sitem berki muhabbet ehlinün bagrın kebâb itdi

Bırakmışdı kazâ bu kişvere bir dürc-i pür-gevher

Zamâne sındurup ol dürci kasd-ı dürr-i nâb itdi”

Şehzâdeler bu kinâyeden Müslimün şehâdetin tahkîk idüp ittifâkla bir zamân nâle vü figân itdiler bir zamândan sonra dest-i tazarru'la Şüreh Kâzînün dâmenin dutdılar ki ey mahdûm

- - - / - - - / - - - / - - -

“Âgâz-ı ömr mevsim-i ıyş u neşât iken

Çarh-ı sitemger itdi bizi mübtelâ-yı bîm

Ahvâlümüz nolur nidelüm kande varalum

Hem tıfl u hem garîb u hem âvâre hem yetîm” (s. 294)⁹

d. Ders Çıkarma ve Nasihat Verme: Konu anlatıldıktan sonra doğrudan veya dolaylı olarak nasihat içerikli şiirler yer alır.

Hız. Hüseyin'in taraftarları arasında yer alan bazı müminlerin şehit edilişleri anlatıldıktan sonra sonuç mahiyetinde bir beyit söylenmiştir:

“va'de-yi şehâdet yitdükte birbirine müteâkib bihişt-i heşt-bâba müteveccih oldılar rahmetullâhi aleyhim

-. - - / -. - - / -. - - / -. - -

Kimdür ol kim arsa-yı dünyâyâ geldi gitmedi

Kimdür ol kim kasr-ı ömrin çarh vîrân itmedi” (s. 378)

⁸ Diğer örnekler için bk. Güngör 1987: 21, 43, 48, 49, 93, 140 vd.

⁹ Hz. İbrahim ile İblis'in karşılıklı konuşmaları için bk. Güngör 1987: 39

H. Hüseyin'in içinde bulunduğu durum yansıtıldıktan sonra dünya ve ahiret kıyaslamasının konu edildiği şu dörtlüğe yer verir:

-. - - / -. - - / -. - - / -. - -
*"Kayd-ı cem'iyet-i esbâb giriftârı olan
 Seyr-i gülzâr-ı cinân itmege fırsat bulmaz
 Zevk-ı dünyâ ile zâyi' geçüren evkâtın
 Şeref-i rütbe-yi tevfiğ-ı sa'âdet bulmaz"* (s. 397)

e. Anlatıcı Olarak Yazar: Yazar bir hadiseyi anlatırken yapılan/yapılacak fiile sebep olan durumu, kurgusal anlatım düzeninin dışına çıkarak manzûm bir kısımla belirtir. Ardından olay kaldığı yerden devam eder. Bu anlatım tarzı, yazarın anlatıcı olarak hikâyeye dâhil olması şeklinde düşünülebilir.

H. Hamza'nın şehit edilmesi olayı anlatılırken bu anlatım esastır. Hind, Habeşî köleye, Hamza'yı öldürdüğü takdirde onu mal ile ihya edeceğini belirtir. Yazar bu kısımda mal hırsı ile ilgili bir şiir söyler. Daha sonra olay kaldığı yerden devam eder:

*"Ey Habeşî benüm atam ve karındaşum mesâf-ı Bedrde
 Müselmânlar elinde katl oldılar eger sen Muhammedi yâ Hamzayı
 yâ Alîyi katl idecek olsan seni mâlla bîniyâz iderem*

-. - / -. - / -. - / -. -
*"Tama'dur ser-i fitne-yi rûzgâr
 Tama'dur kılan izzet ehlini hâr*

*Nihâl-i tama' mîvesidür fesâd
 Bahâr-ı tama' sebzesidür inâd*

*Tama' dîde-yi dânişi kûr ider
 Rûh-ı şâhid-i feyzi mestûr ider*

Habeşî eyitdi Muhammed katline kâdir degülem..." (s. 99-100)

H. Ali H. Hamza'nın şehit olduğu haberini Hz. Peygamber'e ilettikten sonra yazar anlatımı kesip bir beyitle durum tasviri yapar ve anlatıma kaldığı yerden devam eder:

*"Hazret-i resûl eyitdi âyâ Hamzaya ne vâkı' oldı ola ki andan eser
 görülmez Hazret-i Alî Resûle Hamza şehâdetinden haber virdi*

.. - - / .. - - / .. - - / .. - -
*Ne haberdür bu ki hûn-âbe töker müjgândan
 Sabr alur cân-ı hazîn ü dil-i ser-gerdândan*

Hazret-i Resûl sahâbe ile Hamzanun üzerine gelüp..." (s. 102)

f. Ben merkezli Anlatım: Yazar kimi zaman bir durum veya olayı kendi başından geçmiş gibi birincil ağızdan anlatmayı tercih eder.

Hız. Âdem cennette Hız. Fâtîma'nın cemalini gördükten sonra Hız. Cebrâîl'e bu insanın ne zaman yaratıldığını sorar. Cebrâîl de *"Ey Âdem egerçi bunlar âlem-i sûretde senden zuhûr idecekdürler ammâ hilkatleri dört bin yıl senden mukaddem vâkı' olmuşdur"* cevabını verir. Yazar bu anlatımdan sonra söz konusu anlatım şekliyle konuyu sonlandırır:

-. / - . - . / . - - . / - . -
*Ben ser-bülend-i âlem idüm âlem olmadan
 Hâk-ı derün makâmum idi Âdem olmadan
 Devlet beni bırakmış idi âsitânuna
 Âdem bihişt halvetine mahrem olmadan"* (s. 148)

g. Okuyucuyu Muhatap Alan Şiirler:

Hız. Peygamber'in vefatını anlattığı bölümde yazar dünyanın ve insanın durumunu okuyucuya şöyle yansıtır:

. - - / . - - / . - - / . -
*"Gel ey mülk-i dünyâya magrûr olan
 Mey-i zevkden mest ü mesrûr olan*

*Giriftâr-ı dâm-ı belâsın sakın
 Esîr-i dem-i ejdehâsın sakın*

*Girîbânunı pençe-yi ruzgâr
 Tutupdur hazer kıl serencâm-ı kâr*

*Seni dâm-ı kabre giriftâr ider
 Başun mühre-yi rişte-yi mâr ider*

*Gelen bu güzergâha gitmek gerek
 Nüzûl eyleyen rihlet itmek gerek*

*Bulunmaz cihân kârgâhında kâm
 Ferâgat makâmı degül bu makâm"* (s. 114)

h. Kahramanların Dilinden Söylenen Şiirler: Yazar, konuyu daha etkili kılmak için mensûr anlattığı bir olayı kahramanların dilinden manzûm bir şekilde devam ettirir.

Kardeşleri tarafından kuyuya atılan Yûsuf'un ayrılığı Hz. Yakûb'u şöyle söyler:

-. - - / -. - - / -. - - / -. - -
 “Bir haber vir iy sabâ serv-i revânum kandadur
 Cânumun ârâmı yok ârâm-ı cânum kandadur
 Neyledün nitdün felek hurşîd-i âlem-tâbum
 Ol ruhi ferhunde mâh-ı mihribânnum kandadur” (s. 56)

Hz. Yûsuf ise kuyuda iken duygularını şöyle dile getirir:

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -
 “Garîb-i milk-i ışkam gayr-ı eşk ü âh derd ü gam
 Ne bir müşfik ne bir mûnis ne bir hem-reh ne bir hem-dem” (s. 57)

Hz. Hüseyin'i bir müddet evinde alıkoyan Sâlih isimli bir zâtın Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve Hz. Peygamber'den af diledikten sonra Hz. Peygamber istiğfar etmesini buyurur. O da sahralara düşüp şöyle tövbe eder:

- - . / - - . / - - . / - - .
 “Yâ rab esîr-i dâm-ı belâ vü musîbetem
 Mustagrak-ı telâtum-ı bahr-ı dalâletem
 Berk-ı günâh yakdı binâ-yı vücûdumı
 Rahm it i zillet ile talebkâr-ı rahmetem” (s. 146)

Bir diğer örnek de Müslim-i Akîl'in dilindedir:

“Çün Müslim-i Akîl Muhammed-i Kesîrün şehâdetin ve leşkerinün
 müteferrik olduğın ma'lûm itdi melûl u mahzûn olup dirdi
 -. - - / -. - - / -. - - / -. - -
 Ey felek bir gün benüm râyumla devrân itmedün
 Derd çok virdün velî bir derde dermân itmedün
 Hiç menzilde benüm muhlislerüm cem' olmadı
 Kim bir engîz ile ol cem'i perîşân itmedün” (s. 287)

i. Eserdeki Kişileri Muhatap Alan Şiirler: Yazar kimi yerlerde anlatımı kesip sözü edilen kişiye hitap eden manzûm kısımlara yer verir:

Kerbelâ olayına karışmamakla beraber orada bulunan birinin başına gelenleri anlattığı bölümde yazar, konunun sonuna doğru olayda yer alan kişi için şu ifadeleri kullanır:

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -
 “Şehîd-i Kerbelâ katline ragbet kıldun ey zâlim
 Sana çekmek azâb-ı dünyâ vü ukbâ mukarrerdür
 Temâşâ-yı mesâf-ı Kerbelâ kıldun hazer kıl kim

Melâmetgâh-ı ta'zîrûn senün sahrâ-yı mahşerdür” (s. 90)

Hız. Âdem'in İblîs ile yaşadığı malum hadiseden sonra cennetten ayrılma zamanı geldiğinde kendisine şöyle seslenilir:

Ahreb
 “Ey mâyil-i râhat gama hem-râh olgil
 Dem zevkden urma hem-dem-i âh olgil
 Ey câmi'-i her sıfat visâli bildün
 Hicrân eleminden dahı âgâh olgil”

Bu dördlük, aynı zamanda okuyucuya hitap ederek onun söz konusu durumdan ders çıkarıp benzeri olaylara dikkat etmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır (s. 25).

j. Nazım şekillerinin kullanımı: Kesin bir yargı olmamakla beraber, nesrin akışı içerisinde kullanılan nazım şekillerinin belli bir kurgusal düzeni vardır kanaatindeyiz. Bu düzen belirgin anlamda mesnevî nazım şeklindedir. Uzun soluklu hikâye ve olayların aktarımı için umumiyetle tercih edilen mesnevî nazım şekli, hikâyenin anlatımında bu esere kısmî olarak yansımıştır.

- Eserde mesnevî nazım şeklinin kullanıldığı yerler, çoğunlukla hikâyenin devam ettiği kısımlardır. Mensûr anlatım devam ederken mesnevi nazım şekliyle konu bozulmadan anlatıma devam edilir.

Hız. Yûsuf'un hikâyesi anlatılırken mensûr anlatımla beraber mesnevi nazım şekliyle yazılmış manzûm kısımlar hikâye akışının devamını sağlar. Kardeşleri Yûsuf'u gezdirme bahanesiyle babasından ayırıp götürürken yaşananlar şöyle yansır:

“Ya'kûbun arsa-yı müşâhededinde oldukça Yûsufi kardaşları
 mükerrem ü muhterem dutup gâh göğüslerine alup ve gâh
 başlarına götürüp yürürlerdi

. - - - / . - - - / . - -

“Kimi göğsünde eylerdi makâmın
 Kimi başda makâm-ı ihtirâmın

Kimi eylerdi gerd-i dâmenin pâk
 Yolundan ref' iderdi hâr u hâşâk

Kimi tekrâr idüp güftâr-ı şîrîn
 Virürdi nâzenîn tab'ına teskîn

Gürûh-ı hîle-engîz ü cefâ-cû
 Kemâl-i mekrle Ya'kûba karşı

Kılup âsâr-ı izhâr-ı telattuf

Kılurlardı kamu ta'zîm-i Yûsuf
Çün imtidâd-ı bu'd-ı mesâfe Ya'kûbla evlâdı arasında hâyil oldu..." (s. 50)¹⁰

- Tuyug nazım şekli ile yazılmış şiirler de hikâye anlatımı içerisinde genellikle konuyu bütünleyen bir nitelik taşırlar. Mensûr hikâye bu nazım şekliyle manzûm olarak devam eder.

Yazar, Hz. Hasan ile bir Yahudî'nin konuşmalarına yer verdiği bölümde bu anlatım tarzını tercih eder:

"Ey şeh-zâde teselsül-i ibârât-ı dil-pezîrûn kemend-i gerden-i cân
oldı ve teraşşuh-ı zülâl-i kelimât-ı bînazîrûn hadîka-yı itikâda
tervîh-i tarâvet bırakup riyâz-ı revânımı hurrem kıldı
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -
Gevher-i deryâ-yı hikmetdür kelâm-ı dil-keşün
Tâyir-i dil saydına her nüktesi bir dânedür
Rişte-yi irfâna cân-perver sözün dürler düzer
Söz budur kim sen didün gayrun sözi efsânedür" (s. 145)

- Rubâî nazım şekliyle yazılan şiirlerin ise birinci kişilerin ağzından söylenmesi dikkat çekicidir. Aşağıdaki örnek Musul'da da kendisine rahat verilmeyen Hz. Hasan'ın dilindedir:

Ahreb
"Derdâ ki demî dem urmadum râhatdan
Kurtılmadum endûh u gam u mihnetden
Her buk'ada kim meyl-i ikâmet kıldum
Ol buk'a mükedder oldı bir âfetden" (s. 231)¹¹

Diğer örnek de Hz. Peygamber'in kızı Fâtıma'ya verdiği nasihattır:

Ahreb
"Maksûdun eger dîn ise dünyâdan geç
Allâha yapış cümle-yi eşyâdan geç
Tapşur nem-i eşk ü şu'le-yi âha inân
Ya'nî ki serâdan ve süreyyâdan geç" (s. 151)

Aşağıdaki örnekler ise Hz. Fâtıma'nın son demlerinin anlatıldığı bölümde onun dilinden söylenen şiirlerdir:

Ahreb
"Sındurdu Nihâl-i ömrümi bâd-ı ecel
Cân murgına dâm kurdı sayyâd-ı ecel
Ten râbitasın rûhdan ister kıla kat'

¹⁰ Konunun devam ettiği mesnevi nazım şekliyle yazılmış diğer örnekler için bk. Güngör 1987: 52, 54, 84, 111, 112, 113, 114, 220, 222, 282-283

¹¹ Bu tarzdaki diğer rubâî örnekleri için bk. Güngör 1987: 232, 374.

Şemşîr-i siyâset ile cellâd-ı ecel" (s. 169)

Ahreb

*"Dildâr bırakdı tarh-ı gam-hâne-yi hecr
Sâkî-yi zamâne dutdı peymâne-yi hecr
Derdâ ki sarây-ı vasl iken tekyegehüm
Vakt oldu makâmum ola vîrâne-yi hecr" (s. 170)*

k. Dîvân'ındaki Şiirlerle Benzer Örnekler: Fuzûlî anlatımın devam ettiği mensûr metinde konuya ilişkin söylediği manzûm kısımlarda dîvânından kimi beyitleri değiştirmeden kullanmış veya başka şiirlerinde kullandığı hayâlleri farklı bir söylemle yinelemiştir.

Hız. Yûsuf'un hikâyesinin anlatıldığı bölümde onu tavsîf etmek için Kânûnî Sultân Süleymân'a sunulan Gül Kasidesi'ndeki şu beyitler bir dörtlük (tuyug) olarak kullanılmıştır:

-. -. / -. -. / -. -. / -. -.
*"Çıkdı yaşıl perdeden arz eyledi ruhsâr gül
Saldı mir'ât-ı zamîr-i pâkden jengâr gül
San Züleyhâ halvetidür gonca-yı der-beste kim
Çıkdı andan dâmen-i çâkıyla Yûsufvâr gül"*

Bu beyitler dîvânda kasidenin bir ve dokuzuncu beyitleridir:

-. -. / -. -. / -. -. / -. -.
*"Çıkdı yaşıl perdeden arz eyledi ruhsâr gül
Saldı mir'ât-ı zamîr-i pâkden jengâr gül (K9/1)*

*San Züleyhâ halvetidür gonca-yı der-beste kim
Çıkdı andan dâmen-i çâkıyla Yûsufvâr gül" (K9/9)*

Sultan Süleymân'ın Bağdat seferi 1534'te olduğuna göre (Küçük vd. 2004: 226) bu kaside o yıllara ait olmalıdır. En eski nüshasının 1547 tarihi taşıdığı belirtilen Hadîkatu's-Su'adâ ise 1545-1547 yılları arasında Bağdat'ta görev yapan Mehmed Paşa'ya sunulduğuna göre (Güngör 1987: XXX-XXXI) bu beyitler söz konusu kasideden alınmıştır diyebiliriz.

Yazarın Hız. Yakûb'un hadisesini anlattıktan sonra dua mahiyetinde söylediği aşağıdaki şiir de söz ve anlam açısından bir gazelindeki matla' beytine benzerdir:

-. -. / -. -. / -. -. / -. -.
*"Hiç kim yâ Rab esîr-i derd-i hicrân olmasun
Menzili Ya'kûb-nisbet Beytü'l-ahzân olmasun
Âşıkun bir dem murâdınca medâr itmez felek
Nice her dem gelmesün feryâda giryân olmasun (s. 66)*

Menüm tek hiç kim zâr ü perîşân olmasun yâ Rab

Esîr-i derd-i işk u dâg-ı hicrân olmasun yâ Rab“ (G 30/1)

Hız. Hüseyin ve ordusunun Fırat Nehri'nden uzak tutulup susuz bırakıldığı olay anlatılırken söylenen aşağıdaki şiir Su Kasidesi'nde kullanılan hayâl ile benzerdir:

-. - - / -. - - / -. - - / -. - -
 “Rûz-ı rezm-i Kerbelâ râh-ı hatâ dutmuş Fırât
 Kılmamış âl-i Muhammed derdinün dermânını
 Ol sebedendür bu kim özr ile dutmuş muttasıl
 Eyleyüp feryâd hâk-ı Kerbelâ dâmânını” (s. 52)

-. - - / -. - - / -. - - / -. - -
 “Serv ser-keşlük kılır kumrî niyâzından meger
 Dâmenin duta ayagina düşe yalvara su“ (K3 /14)

Dîvânındaki şiirlerle içerik ve hayâl yönünden benzerlik arz eden yukarıdaki şiirlerin kronolojik sıralamasını tespit edemiyoruz. Ancak dîvândaki birkaç kasidenin Hadîkatu's-Su'adâ'nın (1545-1547?) yazımından önce sunulduğunu düşünürsek bu manzumelerin Dîvân'daki şiirlerden mülhem olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- BAYOĞLU, Servet (1996), *Fuzûlî-Erenler Bahçesi (Hadîkatü's-Süedâ)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GÜNGÖR, Şeyma (1987), *Hadîkatü's-Sü'edâ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GÜRTUNCA, M. Faruk (2003), *Ermişlerin Bahçesi (Hadîkatü's-Süedâ) Kerbelâ Şehitleri*, Huzur Yayınları, İstanbul.
- İPEKTEN, Haluk (2007), *Fuzûlî Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KÜÇÜK, Sabahattin, Ali Yıldırım, Şener Demirel (2004), “Nazım-İlk Klâsik Dönem”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi C 5*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 222-330.
- MAHDUM, Abid Nazar (2004), *Ravzatu's-Şühedâ ile Hadîkatu's-Su'adâ Mukayesesinin Işığında Eski Türk Edebiyatında Tercüme Anlayışı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- MAZIOĞLU, Hasibe (1997), *Fuzûlî Üzerine Makaleler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- MAZIOĞLU, Hasibe (2002), *Fuzûlî ve Türkçe Dîvânı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- MİRZAYEV, Ataemi (2009), “Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Süedâ Adlı Eserindeki Manzum Kısımlar Üzerine”, *Turkish Studies and History of Turkish or Turkic International Periodical For the Languages, Literature* Volume 4/7 Fall 2009, s. 438-447.
- YAZAR, Sadık (2009), “XVI. Asır Şairlerinden Eğirdirli Şerîfî'nin Şevâhidü's-Şühedâsı”, *Turkish Studies and History of Turkish or Turkic International Periodical For the Languages, Literature* Volume 4/2 Winter 2009, s. 1092-1116.